

JUGOISTOČNA EVROPA: REGIJA KOJA DOLAZI

Preporuke

Članci, eseji i analize u ovoj publikaciji ne predstavljaju konsezus mišljenja. Ne očekujemo od čitatelja pohvale i simpatije, često se ni naši autori ne slažu jedni s drugim, ali očekujemo razumijevanje za pokušaj da doprinesemo promociji divergentnih ideja. Ne prihvatamo odgovornost za mišljenja iznesena u bilo kojem od članaka, potpisanih ili nepotpisanih, koji se pojavljuju na ovim stranicama.

Dakako, prihvatamo odgovornost što toj različitosti dajemo prostor za publiciranje.

Uredništvo

Radna grupa:

Z. Kulundžić	A. Kapetanović
D. Vuletić	M. Kušljugić
D. Maglić	Z. Dizdarević

Kontakt:

info@vpi.ba

Uz podršku:

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Friedrich-Ebert-Stiftung
Ured u Sarajevu
71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina
Sumbula Avde 7
Tel: + 387 33 264 050

Sadržaj:

Problemsko zasnivanje	1
Upravljanje krizom u jugoistočnoj Evropi	4
Proizvodnja regionalnog identiteta	5
Utopijski diskurs: Mali Balkan bez velikih nacionalizama	7
Literatura	10

Poštovani čitaoci!

U dosadašnjim analizama Grupe za političku analizu Vanjskopolitičke inicijative BiH (VPI) pokušali smo objektivizirati uzroke i posljedice situacije u kojoj se nalazi Bosna i Hercegovina. Zaključci do kojih smo došli podupiru teze o krizi identiteta, odsustvu vizije i prenaglašenom međunarodnom intervencionizmu. Ima li izlaza? Profesor Fakulteta političkih nauka i publicista dr Nerzuk Ćurak pokazuje kako ovo nije samo bosanskohercegovački fenomen, te da je odsustvo vizije i identiteta u većoj ili manjoj mjeri opilo cijeli Balkan. U četvrtoj političkoj analizi, koju vam sa zadovoljstvom predstavljamo, Ćurak spravlja napitak za otrežnjenje čiji bi glavni sastojak trebalo biti stvaranje regionalnog nad-identiteta. No, kao i kod ayurvedske medicine, glavni će sastojak djelovati tek u dobro odmjerenoj simbiozi sa mnoštvom drugih, sitnijih ali važnih komponenti. Tako daleko ova analiza ipak nije otišla, što ne znači da uskoro nećemo pokušati napraviti i taj korak.

Ona međutim definira nekoliko važnih aspekata geopolitičke sadašnjosti i budućnosti jugoistočne Evrope i BiH u njoj.

Mali Balkan sa velikim nacionalizmima, čije zle duhove pod kontrolom može držati još samo strani faktor-tutor, gubi još jednu bitku na, kako Ćurak kaže, globalnom planu. Na globalnom jer takav usitnjen nije u stanju nametnuti se dvjema globalnim silama SAD i EU, koje se prema njemu još odnose kao prema postkonfliktnom geopolitičkom entitetu. Na lokalnom jer nacionalizmi „jedu svoju djecu“ i proizvode krize koje EU i SAD daju za pravo da nas tretiraju kao permanentna postkonfliktna društva lišena vizije i vlastite snage.

Imperativ je dakle mali Balkan bez velikih nacionalizama ugrađen u jaku ideju regionalizma koja nadsvođuje rigidne nacionalističke lokalizme. „Regionalizam je snaga koja nasuprot tome ponovno uspostavlja europsku normalnost, kako je ona nadaleko postojala u prednacionalističkoj Europi“, zaključuje dr Ćurak.

Teorija !? Naravno!

Ali zar nam nije potrebna upravo ona-teorija kako bi smo se izdigli iz „praktične“ dnevno-političke retorike svedene na zbunjujuću birokratsku terminologiju koja je uronjena u samu sebe i ne daje nikakvu viziju. Makar ona bila i utopijska.

Koristimo se i ovom prilikom da zahvalimo Friedrich Ebert Fondaciji, posebno gospodinu Michaelu Weichartu na podršci bez koje bi nam bilo puno teže.

Uredništvo
Sarajevo, juli 2006.

Problemsko zasnivanje

Ima li budućnost jugoistočna Evropa kao regija kojom još uvijek upravlja umješteni subjekt geopolitičke moći (međunarodna zajednica u različitim modalitetima)? Ako bismo se odlučili samo i samo na prihvatanje povijesnog kauzaliteta, odgovor je prije negativan nego pozitivan. No, zar nije u pravu Wittgenstein kada apsolutiziranje uzročnosti tretira kao puko praznovjerje? Čak bi i ideja Evrope, a da ne govorimo o njenim institucijama kao praktičnoj ljudskoj svrsi, bezrezervno propala ako bi kauzalnost bila mjera svih stvari i kada ne bi bilo *umjerenog diskontinuitizma u filozofiji povijesti i društvenim znanostima* (Cazes, 1992, str. 209-266). A taj diskontinuitet rezultat je prospekcije, dalekovidnosti evropskog genija koji se nakon Drugoga svjetskog rata suprotstavio zakonitostima povijesnog kauzaliteta.

Pred balkanskim genijem sličan je zadatak: nakon posljednjih ratova osloboditi se negativne uzročnosti. Ali kako? *Moje rješenje ne zna za milost: polagana gradnja regije jugoistočne Evrope (okončavanje nacionalnih „drama suvereniteta“ kroz nezavisnost Kosova² i Crne Gore)* "u kojoj će nacionalizmom rascijepljene, jedna od druge otuđene nekadašnje družice ponovno moći živjeti zajedno u jednom manje opterećenom povijesnom kontekstu, da bi kasnije postale dijelom jedne velike ujedinjene Evrope" (Nooteboom, 2005, 31-32). Kao samostalne države regije jugoistočne Evrope. A ne kao autarkične samostalne države, bez ove regionalne atribucije, koja intuitivno naglašava mogućnost prevazilaženja (u teorijskom diskursu) posljednje moderne eshatologije: nacionalne države. I to kroz nadnacionalnu regionalizaciju kao glokalizaciju, kojom Robertson pomiruje globalno i lokalno. (Robertson, Beck, 2003, 118-119)

U našem slučaju regionalno je sinteza globalnoga i lokalnog, jedna moguća „glokalna kultura“ (Beck, 2003, 120), sa svojim važnim *epilokalnim* rukavcima. Ali naše teorijsko osvajanje novih *istraživačkih polja* uzaludan je posao ako znanstveno predviđanje nije zasnovano na realnim pretpostavkama.

Zato se suvremena prospekcija, i u Evropi i u Sjedinjenim Američkim Državama, bavi realnošću, koja uključuje osam ključnih tema. To su: *prirodni okoliš ili ekosfera, geopolitički kontekst, svjetski ekonomski rast, demografska ponašanja, evolucija vrijednosti, tehnološka*

---

² Formalni suverenitet Kosova (čak po cijenu novih teorijskih konstitucija međunarodnoga i evropskog prava) nije nemoguć u geopolitičkoj projekciji srednjoročne i dugoročne budućnosti Srbije. Iako, bez obzira na lomove koje takav razvoj događaja može proizvesti unutar srpskih političkih i intelektualnih elita, smatram da je razumno i razložno rješavanje bosanskog pitanja, bez anahronih geopolitičkih uslovljavanja Beograda, za budućnost Srbije (i BiH) važnije, uvažavam i suprotna mišljenja kao što je ovo: „Mada Bosna za Srbiju i dalje predstavlja jedan od neraspletenih čvorova, naročito kada je reč o procesu pomirenja do koga dolazi suviše sporo, ali i o zločinima počinjenim devedesetih godina, i hapšenjima i suđenju dvojici najpoznatijih ličnosti osumnjičenih za ratne zločine Karadžiću i Mladiću, najteži problem za Srbiju je i dalje pitanje statusa Kosova.“ (Zanoni, 2004, str. 98)

promjena, zaposlenje i država pokroviteljica (Cazes, 1992, 420- 421), odnosno, nadnacionalne strukture u dobu globalizacije.

Nas u ovom radu zanima geopolitički kontekst koji razmatramo polazeći od Aronove ideje „da postoji ‘takva konfiguracija odnosa sila da se većina političkih jedinica okuplja oko dviju od njih koje svojom silom znatno nadmašuju silu ostalih jedinica’“. (Aron, Cazes, 1992, 422)

U jugoistočnoj Evropi male političke jedinice (nezavisne države) okupljaju se oko SAD-a i Evropske unije, uvažavajući novi geopolitički kontekst u kojemu ukupna sila ovih dviju sila nadmašuje „silu ostalih jedinica“. Te dvije sile, u zajedničkim i odvojenim aranžmanima, s različitim motivima, upućuju zemlje regiona na budućnost – pripadnost Evropskoj uniji, koja se tako u prospekcijskom geopolitičkom kontekstu otkriva kao stvaralačka sila budućnosti, sa objektiviziranim tendencijom da se svojom silom, (koju najmanje treba svesti na vojnu i misliti kao vojnu) u prostoru *Staroga svijeta* izdigne iznad sile druge referentne jedinice, SAD-a, i na taj način snažno relativizira Aronovu *dualističku formulu o kapacitetu sila*. Evo šta o tome kaže *američki špenglerovac* Charles Kupchan: „Dok se Europa sve više drži svoga smjera i Sjedinjene Države odbacuju kompromis, međunarodne institucije koje su pomogle promicati mir i napredak od Drugoga svjetskog rata naovamo neminovno će slabjeti. Kako se Europa širi na istok, prevladat će u geopolitici Euroazije i postupno istiskivati Ameriku kao arbitra strateškog *heartlanda*... Povijest se vraća, prošavši puni krug. Sada je na Europi red da se uspne i odvoji od Amerike koja odbija predati svoje privilegije prvenstva. Europa će se neminovno uzdići do glavnog suparnika Amerike. Kada bi Washington i Bruxelles počeli shvaćati opasnosti rastućega jaza koji ih dijeli, mogli bi obuzdati sve jače suparništvo. No ne pripreme li se za život nakon Pax Americana, osigurat će da nadolazeći sukob civilizacija ne bude između Zapada i ostatka svijeta, već unutar Zapada podijeljenog protiv sebe. (Kupchan, 2003, 84)

U ovoj katastrofičnoj projekciji gubi i jugoistočna Evropa. Zato je, s našeg stanovišta, od iznimne važnosti stvarati teorijske i praktične uslove da Zapad *povijesno ne isklizne*, što afirmira nužnost geopolitičke simbioze Evropske unije i SAD-a: „Koristiti se antiamerikanizmom za određivanje Europe, kao što su se Atenjani određivali u odnosu na Perzijance ili Europljani u odnosu na Arape, Tatare ili Turke, to je strategija koja ruši izgleda da će se Europa pojaviti kao vjerodostojan partner na međunarodnoj sceni. Uloga intelektualne rasprave o budućnosti Europe sastoji se u tome da valja ‘prijeci Heraklove stupove’, proizvesti ideje i vizije koje bi imale snage na realan način pokazati pravac kojim treba ići i pokrenuti maštu radi stvaranja moćne, hrabre i svijetle Europe.“ (Geremek, 2003, 92)

Da li je Evropska unija koja upravlja krizom u postkonfliktnom području jugoistočne Evrope preteča te nadajuće „moćne, hrabre i svijetle Evrope“? Potvrđan odgovor u velikoj mjeri ovisi od sposobnosti briselskog *entiteta* da geopolitičku krizu u našem regionu

transferira u što kraćem periodu u geoekonomski razvoj i kulturnu suradnju. To je izuzetan zahtjev koji dira same temelje evropskog odnosa prema jugoistočnoj Evropi. Naime, prisustvo i djelovanje Evropske unije na zapadnom Balkanu u prvoj deceniji dvadeset i prvog stoljeća i dalje je fokusirano na sigurnosnu sferu³, kao prethodnu osnovu za političku i ekonomsku agendu. To znači da se region u percepciji Evropske unije još uvijek označava (post)konfliktnim, a ne razvojnim područjem. Dihotomija postkonfliktna zajednica – razvojna zajednica utiče na *sigurnosnu dilemu*: (Duffy, 2003, 8) s jedne strane, nematerijalni aspekti etničkog nasilja još uvijek su prisutni kroz nepovjerenje kojim manipuliraju nacionalne elite (što snaži sigurnosnu paradigmu), dok s druge strane region pokazuje potencijal da se preko građanskih struktura u različitim zajednicama nadiđu *demoni historije* (što snaži razvojnu paradigmu).

Zbog te dileme jugoistočna Evropa je još uvijek dominantno sigurnosni interes zapadnoevropskih zemalja koji se realizira preko *geopolitike enlargementa*, odnosno širenja evropskoga sigurnosnog poretka na prostor izvan Evropske unije, kako bi, s jedne strane, EU zadobila geopolitičku relevanciju i geostrateško poštovanje SAD-a, te, s druge strane, kako bi se strategijom širenja evropskoga sigurnosnog poretka na područje zapadnog Balkana države tog područja, kao političke zajednice koje se ne mogu realizirati u punom smislu tog pojma⁴, *obuhvatile* jednom zajedničkom sigurnosnom strategijom. Taj koncept podsjeća na američku strategiju *containment* - okruženja SSSR-a tokom hladnog rata kako bi se spriječio prodor „crvenih“ iz područja *heartlanda* u područje *rimlanda*: Sjedinjene Države su prvo politički i kulturno proširile svoj uticaj, a zatim serijom alijansi (NATO u Evropi, CENTO u zapadnoj Aziji, SEATO u jugoistočnoj Aziji, ANZUS na Pacifiku) „zatvorile“ SSSR.

Slično radi Evropska unija, ali iz posve drugih razloga: proširiti se u prostor zapadnog Balkana, zainteresirati ga i semantički za Zapad (zapadni Balkan, jugoistočna Evropa), a onda dugotrajnim prisustvom zatvoriti (post)konfliktno područje i napraviti novi limes: onaj koji dijeli uspješne od neuspješnih država. *Enlargement* pa *containment*! Poruka je jasna: jugoistočna Evropa je „osuđena“ da se samom sobom konstituira kao „zapadna vrijednost“ (ne kao neka druga), uz višegodišnju, uslovljavajuću, birokratiziranu ali nužnu podršku Evropske unije. Ili kako to jezgrovito u svojim zaključcima i preporukama precizira *Izveštaj Balkan 2010*: „Nepovratno okretanje Balkana na put ka standardima uprave Evropske unije do 2010. godine traži od zainteresiranih strana širok spektar koordiniranih aktivnosti u pet ključnih područja: 1) ponovna ocjena i pojašnjenje ciljeva međunarodne zajednice i reorganizacija strukture međunarodnog prisustva u regionu; 2) ustanovljenje vladavine zakona i razvoj sistema krivičnoga i građanskog pravosuđa koji

³ Na to je, kako prenosi sarajevsko *Oslobođenje*, nedavno ukazao i Gerald Knaus, predsjednik Evropske stabilizacijske inicijative (ESI), upozoravajući Bruxelles na opasnost od *getoizacije Balkana* kojeg „EU i dalje posmatra kao sigurnosno nestabilno područje, a ne kao dio buduće evropske ekonomije. Zbog toga EU ima novca za skupu Misiju evropske policije u BiH, ali ne i za poljoprivredne programe kakvi su realizovani u Rumuniji i Bugarskoj“.

⁴ „Jer, kako je lijepo navela Karnegijeva komisija, Balkan je područje koje nije opravdalo povjerenje velikih sila da je sposobno da se samo o sebi stara.“ (Lakičević, 2002, 223)

su – i za koje se vidi da jesu – pravični i djelotvorni u odnosu na sve građane; 3) restrukturiranje privrede, uključujući bankarski i porezni sistem, trgovinu i penzijski sistem; 4) povratak ili preseljenje izbjeglica i interno raseljenih osoba na način koji poštuje izbor pojedinca i 5) reforma obrazovanja i ustanovljenje aktivnoga građanskog društva, uključujući slobodnu i odgovornu štampu. Ostvarenje ovih ciljeva tražit će organizirani angažman kohezivne međunarodne zajednice, koja će raditi zajedno s reformistički orijentiranim lokalnim liderima.“ (2002, 23, podvukao N. Č.)

U datoj regionalnoj konstelaciji to je još uvijek upraviteljski angažman.

Upravljanje krizom u jugoistočnoj Evropi

Nakon konflikata koji su se od zemlje do zemlje ispoljavali u različitim intenzitetima *bojeći* regiju metaforom *balkanizacije* kao konačne eshatološke nesreće, zapadni Balkan je ušao u postkonfliktno stanje čija je osnovna determinacija kriza. Nju je teško definirati, jer struktura krize ovisi od volje unutrašnjih (regionalnih) političkih aktera da je, pristajući na kompromis, prevladaju. Kako se, u balkanskim uslovima, do kompromisa dolazi tek vanjskom moderacijom, SAD i Evropska unija primorani su da zbog svojih geopolitičkih, geoeonomskih i sigurnosnih razloga upravljaju krizom u jugoistočnoj Evropi.

Šta je upravljanje krizom u jugoistočnoj Evropi?

Pored organizacije odbrane i promocije stabilnosti, upravljanje krizom treća je važna dimenzija sigurnosti koja se razmatra unutar teorija sigurnosti, a koja je neposredno važna za predmetnu diskusiju. Ove tri dimenzije međusobno su povezane i uslovljene jer svaka ovisi od prethodne. Jugoistočna Evropa se nadaje kao regionalna sigurnosna eksperimentalna procedura u kojoj se tri spomenute dimenzije sigurnosti mogu teorijski istraživati i praktično modelirati.

Upravljanje krizom, gledano srednjoročno, najvažnija je (geopolitička) dimenzija sigurnosti za region jugoistočne Evrope jer se, s jedne strane, odnosi na terorizam, organizovani kriminal, korupciju, trafficking, proliferaciju, *soft kriminal* (kriminal na mreži, intelektualne krađe, krađe umjetnina i sl.), elementarne nepogode i druge udese, a s druge strane na kontrolu potencijalnih uzroka etničkih i međudržavnih konflikata, čime se u sveukupnoj upravljačkoj produkciji podstiče stabilnost kao važan regionalni balans bez kojega nema protoka kapitala. Njegova fluktuacija od izuzetnog je značaja za region obuzet egzistencijom bijede, pa se proizvodnja stabilnosti otkriva kao regionalni cilj one strategijske moći (*euroatlantska alijansa*) koja, bez obzira na svoje unutrašnje proturječnosti, različitim formama sigurnosnog menadžmenta objektivno upravlja krizom.

Kada se iz ovoga *strategijskog miljea* spustimo u ravan međunarodnih odnosa i međunarodne sigurnosti, to onda konkretno znači da upravljanje krizom u jugoistočnoj Evropi kreiraju, zajedno ili odvojeno, međunarodne organizacije sigurnosti, ovlaštene političkim odlukama Ujedinjenih nacija, SAD-a i Evropske unije, dominantno insistirajući na edukaciji, osposobljavanju i suradnji nacionalnih sigurnosnih institucija a pod njihovom upravljačkom egidom. To je očekivana varijanta djelovanja na koju profesionalni faktori sigurnosti u zemljama regije reaguju podanički snishodljivo, ne nudeći aranžmane za nova sigurnosna otvaranja.

Uzmimo za primjer Bosnu i Hercegovinu kao oglednu zemlju kriznog menadžmenta. Zanima nas početak nove misije snaga EUFOR-a. Drugi decembar 2004. označio je novi iskorak evropskoga i sigurnosnog koncepta koji, prvi put u povijesti, u robusnom kapacitetu moći ispituje svoje domete, a gdje drugo nego u eksperimentalnoj zemlji. Funkcija Bosne i Hercegovine, od potpisivanja Dejtonskog ugovora pa do danas, svedena je na ispitivanje različitih političkih, ekonomskih, sigurnosnih i drugih aranžmana i angažmana međunarodne zajednice, a u aktualnoj fazi Evropska unija na bosanskom primjeru i na bosanskoj teritoriji testira ideju o mogućnosti konstitucije vlastite sigurnosne agende. Nesposobnost, neznanje, arogancija, potkupljivost i druge negativne atribucije domaćih političara, onih koji donose odluke na najvišem nivou, producirali su neosjetljivost na važnost BiH kao laboratorijske države.

Različiti oblici i forme djelovanja *međunarodne zajednice Sjedinjenih Američkih Država*, a posebno Evropske unije, kao novoga, od Amerike relativno nezavisnog geopolitičkog entiteta, u prostoru BiH, nudili su političkoj strukturi na vlasti strategijsku mogućnost koju je malo koja zemlja u povijesti (naročito tako mala) imala. No, umjesto ispostavljanja zahtjeva, bh. politika fokusirala se na *prosjačenje donacija*. Kakvo odsustvo svijesti o državnom razlogu! Razumljiva je takva reakcija, jer bi poticaj za istraživanje novih modela međunarodnih odnosa i novih modela sigurnosti morao doći prije svega iz teorije, iz istraživačkih centara i s univerziteta. Taj poticaj ne može doći od konzervativnih i nacionalnim politikama odanih znanstvenika i istraživača koji odbijaju misliti o međunarodnim odnosima i sigurnosti van naslijeđenih obrazaca. To znači – da bi se teorijskim istraživanjima u polju međunarodnih odnosa i sigurnosti priskrbio dodatni (a on je itekako potreban) znanstveni respektabilitet, o tim istraživanjima valja misliti i zasnivati ih iz novih perspektiva.

Proizvodnja regionalnog identiteta

U suvremenom svijetu granice su izgubile naslijeđeno značenje. To više nisu međe svekolikog razdvajanja. Uprkos retrogradnim političkim nomenklaturama koje priznaju samo zov tla, granice su u *procesu kretanja*, na način da možemo kazati kako su granice prostor „između“ koji „razdvaja spajajući“ (Zanini, 2002, 9). To je potreban, iako ne i

dovoljan uslov da se misli o novom identitetu granice među državama, da se toj, kako kaže Zanini, „apsurdnoj kartografiji“ udahne novi život. Ako su granice između zemalja bivše Jugoslavije nakon političke faze u kojoj su „spajale razdvajajući“ (SFRJ) prešle u novu fazu – da razdvojene spajaju (a jesu), sljedeći progresivni korak tiče se proizvodnje regionalnog identiteta u različitim sferama ljudskog djelovanja, pa tako i u sferi sigurnosti.

Šta je novi regionalni identitet u sferi sigurnosti? Taj identitet podrazumijeva i traži snažno teorijsko utemeljenje kako bi došao do svijeta prakse. Da bi došao do svijeta prakse, regionalni identitet sigurnosti mora se zasnovati na drugačijoj paradigmi od naslijeđenih, na paradigmi koju sam nazvao *sigurnosni obrat*.

Sigurnosni obrat rezultat je lingvističkog i prostornog obrata. Jugoistočna Evropa proizvodi svoj jezik, svoj prostor i svoju sigurnost. Ta sigurnost je nedjeljiva od sigurnosti pripadajućih država, ali ih natkriljuje, povezuje i redefinira, prekoračujući prag suradnje nacionalnih sistema sigurnosti, konstituirajući novi sistem sigurnosti jugoistočne Evrope? Sigurnosni obrat podrazumijeva evoluciju i transfer sigurnosnih modaliteta unutar kojih se istražuju nove sigurnosne forme. Zašto, recimo, jugoistočna Evropa ne bi imala svoju vojsku (poglavito za učesće u mirovnim operacijama i regionalnim krizama izazvanim nepolitičkim produkcijama) i zašto se unutar pretpostavljenoga integracijskog modela ne bi istraživala ta sigurnosna forma?

Naša regija osuđena je na istraživanje svoje vlastitosti. Ona nije od Evropske unije i SAD-a priznata (u smislu prihvatljivoga kooperacijskog identiteta) kao druge regije: npr. kao Višegradska skupina u srednjoj Evropi ili kao CEFTA. Naprosto je nepriznata i političko konstituiranje imena jugoistočna Evropa od strane Bruxellesa ima za cilj stvaranje pretpostavki za priznatost zapadnog Balkana kao evropske regije. No, to istovremeno znači i odvajanje regije od Evropske unije, koja se da bi spriječila individualno uključivanje zemalja regije u svoj savez (isključujući eventualno Hrvatsku), umjestila u jugoistočnu Evropu tretirajući je kao *treću Evropu*.⁵

Treća Evropa je geopolitički problem *prve Evrope* i prvi problem sebe same. Ne dođe li do spajanja različitih Evropa, „to bi moglo značiti da Evrope više neće ni biti – postojaće samo kapitalizam“. (Stojanović, 1997, 363)

⁵ Sintagmom *treća Evropa* naglašava se geopolitičko odvajanje jugoistočne Evrope od istočne Evrope. Istočna Evropa tretira se kao „druga Evropa“ koja je na putu ulaska u „prvu Evropu“, preko sigurnosnih (NATO) i političkih i ekonomskih (Evropska unija) aranžmana. Jugoistočna Evropa i dalje je na čekanju te se, faktički, i konstituira kao regija na čekanju, što je potrebna i dovoljna provokacija za izgrađivanje vlastitoga geopolitičkog, geoekonomskega i geokulturnog subjektiviteta. No, zanimljivo je pozicioniranje Balkana ne kao treće, već upravo kao *prve Evrope*. To je sebi dopustio Trajan Stojanović (čiji je mentor i profesor bio čuveni Fernand Braudel), koji na tragu Braudelove knjige *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II* naš dio Evrope naziva *prvom Evropom*, ne pristavši na *sjevernjačko shvatanje Evrope koje je ograničava „na grupu kultura sjeverno od Balkana“* (Stojanović, 1997, 23). Za Stojanovića Balkan je „sastavni dio prve Evrope. Njegovo izuzimanje iz nove Evrope, kao i ustrojstvo nove Evrope zasnovane više na novcu i moći, a manje na kulturi, moglo bi, zapravo, dovesti do samoubistva Evrope uopšte.“ (Stojanović, 1997, 23)

Da bi se prevladala ta negativna slika, jugoistočna Evropa mora otputovati u svoju mogućnost. To znači da joj valja graditi vlastiti *regionalni transnacionalitet* s onu stranu nacionalnih ideoloških interpretacija kako bi postala transnacionalni igrač sposoban da upravlja krizama u vlastitom dvorištu! Ne postoje razlozi, osim onih razloga koji su bespogovorno limitirani naslijeđenim obrascima mišljenja, da se svaki radikalni scenarij motri kao negativni. To znači da regionalni postsuverenitet jugoistočne Evrope ne treba odbaciti kao puku postmodernističku tlapnju. Jer ako je to tlapnja, onda je proširena Evropska unija kao *jedna Evropa u tendenciji i latenciji* i kao postmoderna geopolitička trajektorija propala i prije nego što je dospjela u um, u jezik, u svijet političke i ekonomske prakse. No, ta velika multietnička zajednica, uza sve svoje unutrašnje proturječnosti, ipak se izgrađuje kao nadnacionalna demokratska forma. Za jugoistočnu Evropu na tome velikom putovanju ima mjesta. Ali tek pod uslovom da se u našim umovima otvore čakre za nova mišljenja koja ne robuju đavolu nacionalnog suvereniteta i ne bježe u sigurnost etničke usamljenosti.

Shodno ovakvom poimanju regionalne stvarnosti i nove forme sigurnosti nadaju se kao mogućnost relativizacije Hegelovog stava da je *država bog koji hoda*. S izgradnjom regionalnih sigurnosnih institucija kojima se ne upravlja iz Bruxellesa, već su one same sobom institucije, par excellence, dakle, sposobne i da upravljaju različitim krizama, relativizira se i prethodno izrečeni stav da je sigurnost samo i samo nacionalna i kao takva samo i samo instrument državne forme.

Tu ideju o nacionalnoj suverenosti kao zlatnom teletu povijesti vrijedi dovesti u pitanje jer na Balkanu je uglavnom proizvodila „bijedu teritorijalnih sporova“ (Bibo, 1996, 65) kao rezultat *deformacija u političkoj kulturi* (Bibo, ibid.). Ali kako kada upravo povijest predominantno govori jezikom suvereniteta, jezikom omeđenog prostora, jezikom barijera?

Da, ali povijest nije završena. I to je naša jedina šansa. Njena prednost je u tome što je, iako jedina, epohalna. Konekcija na budućnost, dakle. Ili prikopčavanje koje zahtijeva sljedeće pitanje: „Da li postoje prohodni putevi konsolidacije ovog prostora i da li je moguće politički razvoj (ovih) zemalja vratiti na onaj pravi put, s kojeg su skrenule?“ (Bibo, ibid. 77)

Utopijski diskurs: Mali Balkan bez velikih nacionalizama

Odgovor ćemo dobiti ako se zapitamo kako bi naš *mali Balkan* izgledao da nacionalističke elite nisu „skrenule“? Ne bi bilo nasilja. Pa, zapitajmo se, zajedno s izvanrednim britanskim povjesničarem, „kako bi Balkan izgledao da se na trenutak otklone obilježja nasilja?“ (Mazower, 2003, 160) I zapamtimo njegov odgovor: „Istina je da još uvijek u jugoistočnoj Evropi postoje ozbiljne prijetnje miru, možda ozbiljnije nego drugdje...

NATO-ovo bombardiranje Kosova, rješavajući jedan problem (srpski progon kosovskih Albanaca), samo (je) stvorilo druge (albanski progon Srba kao i nove odnose između Albanije, Makedonije, Srbije i Kosova). Upravo kao što je proces izgradnje nacija na Balkanu novijeg datuma i ubrzan, tako je i etnički nacionalizam ostao jači, a građansko naslijeđe krhkije nego drugdje. Ipak, dok je Jugoslavija tokom 1990-tih ušla u rat iz vlastitih razloga, druge zemlje u tom području slijedile su mirniji put.“ (Mazower, ibid.)

Tokom hladnog rata Balkan je industrijski napredovao i stvorio solidne materijalne uslove za razvoj građanskih struktura, no ideološka podjela svijeta i ostanak većine balkanskih zemalja u sovjetskoj interesnoj zoni zaustavili su demokratizaciju Balkana. Ipak, „završetak hladnog rata dopustio je Balkanu da sudjeluje u drukčijoj Evropi, čije su vrijednosti upisane u njezine glavne međunacionalne institucije – primjerice u Evropsku uniju, NATO i OSCE. Promijenio ga je također geopolitički budući da se sada našao u središtu znatno šireg tržišta koje se proteže do Crnog mora, bivšeg Sovjetskog saveza i središnje Azije, pružajući mogućnosti za poslovanje na području većem od bilo kojeg područja nakon propasti Osmanskog carstva“. (Mazower, ibid. 160-161)

Već su to naznake koje upućuju na novi, drugačiji status regije obilježene različitim vrstama konflikata. Pred jugoistočnom Evropom je stvarna povijesna šansa da svoje probleme rješava u radikalno drugačijem geopolitičkom okruženju, onom koje nije frustrirajuće negativno i dramatično različito od limita koje imaju druge evropske zemlje. Štaviše, „u procesu stabilizacije zapadnog Balkana evropska uloga je dugoročna i od strateškog značaja... Zapadni Balkan je redovno centralna evropska tema. Nema nijednog političkog sastanka *dvadesetpetorice* (zemlje članice Evropske unije, op. a.) na kome se ne raspravlja o ovoj regiji. Nema nijednog dana a da razne instance Vijeća sigurnosti i Evropske komisije ne donesu neku odluku koja se tiče ove regije“ (Gentilini, 2004, 101). Te odluke nisu, u teorijskom shvaćanju tog pojma, dominantno ideološki motivirane. To je novum o kojem govori i Mazower: „Problemi i perspektive jugoistočne Evrope nisu isti problemi i perspektive koje je ona imala u prošlosti, nego dvojbe bliske, na ovaj ili onaj način, većini europskih zemalja: kako pomiriti starije modele privređivanja s natjecateljskim pritiskom globalnog kapitalizma; kako osigurati jeftinu energiju istovremeno čuvajući prirodni okoliš od zagađenja; kako spriječiti potpuni nestanak seoskog načina života i izgraditi uspješne ekonomije koje će već same po sebi smanjiti privlačnost organiziranog kriminala i dopustiti procvat demokracije.“ (Mazower, ibid. 160)

No, ako se u javnom prostoru zemalja jugoistočne Evrope zanemari izgradnja *snažnog regionalnog identiteta* „koji će mu pomoći da premosti jaz između tradicije i savremnosti, prošlosti i budućnosti, konzervacije i modernizacije“ (Božilović, 2003, 248), ako nacionalne elite nastave proizvodnju vertikalne slike svijeta u kojoj dominira izmaštana povijesna dubina vlastitog etnosa naspram izgradnje horizontalne kartografije regije, bit

će to znak da smo izvan vremena koje nam poručuje da geopolitičkom „imaginacijom sada vlada horizontalna ravan“. (Sachs, 2001, 34)

To nije ravan nacionalne države⁶ kao *vertikalnoga povijesnog prostora*, već ravan regija i megaregija kao horizontalnih sinteza globalnoga i lokalnog, koje omogućuju *cvjetanje razlika na mnogostrukim mjestima* (Sachs, ibid. 36): „Regionalizam se danas kao politička snaga u pravilu suprotstavlja nacionalnoj državi. U tome je ispravno dvoje. Ponajprije, u mnogim je zemljama Europe uistinu bilo privilegiranja dotične nacionalnodržavne većinske kulture, koje je u ekstremnim slučajevima išlo sve do šovinističkog potlačivanja manjina. Regionalizam je snaga koja nasuprot tome ponovno uspostavlja europsku normalnost, kako je ona nadaleko postojala u prednacionalističkoj Europi. Zatim, u istoj mjeri u kojoj se u Europi makar i oklijevajući počinju uspostavljati nadnacionalne političke zajednice, slabi uloga nacionalne države kao singularnog subjekta svih političkih suverenosti. Ono što se u tom slabljenju na snagama identifikacije oslobađa ide danas u korist regionalizmima i, nadajmo se, Europi“ (Lubbe, 1995, 48-49). A onda i jugoistočnoj Evropi čiji će „aktivni regionalni identitet“ (Božilović, ibid.) biti „brana od negativnih efekata globalnih procesa iz kojih se mogu iznjedriti nosioci neravnopravnih odnosa ili pojačati nečiji imperijalni apetiti“. (Božilović, ibid.)

Moguć je i legitiman prigovor da je ovo, kako kaže Moren „očekivanje neočekivanoga“, ali i dodaje da „treba imati nadu u nevjerovatno, ja sam optipesimista“. (Moren, Božilović, ibid.)

Kao i autor ovog teksta.

---

⁶ Umberto Eco, u svojevrsnoj favorizaciji *logike slučajnosti*, predviđa da bi „možda čak i prije 2100. godine“ mogao nastupiti „kraj Evrope sastavljene od nacionalnih država... Manje stabilne evropske države već su u stanju rasula. U telematskom univerzumu koji je stvoren, dva grada, ma koliko bila udaljena jedan od drugoga, u neposrednom su kontaktu; tako će biti uspostavljena stalna trgovinska i kulturna razmjena u sva četiri ugla Evrope, s mrežom udruženih gradova, dok će jedinica koju predstavlja nacionalna država progresivno gubiti moć“. (Eco, 2001, 83, podvukao N. Č.)

Literatura

- Agnew John, Geopolitics. Re-visioning world politics. Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York, 2003.
- Beck Ulrich, Što je globalizacija? Vizura, Zagreb, 2003.
- Bibo Istvan, Beda malih istočnoevropskih država, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad, 1996.
- Bjelić I. Dušan & Savić Obrad, Balkan kao metafora: Između globalizacije i fragmentacije, Beogradski krug, Beograd, 2003.
- Božilović Nikola, Evrointegracija Balkana i očuvanje identiteta, 2003.
- Cazes Bernard, Povijest budućnosti, August Cesarec, Zagreb, 1992.
- Dijkink Gertjan, National Identity & Geopolitical Visions, Routledge, London and New York, 1996.
- Dimitrijević Nenad, Slučaj Jugoslavija, Socijalizam, nacionalizam, posljedice. Samizdat, B92, Beograd, 2001.
- Eco Umberto, Razgovor o kraju vremena, Narodna knjiga /Alfa, Beograd, 2001.
- Foucher Michel, Evropska republika, Stubovi kulture, Beograd, 2000.
- Gentilini Fernando, Evropa i Kosovo: Strateški ciljevi zapadnog Balkana, u Limes, Geopolitički časopis, Hesperia, br. 2, Beograd, 2004.
- Geremek Bronislaw, Misliti Europu kao zajednicu, u Europski glasnik, godište VIII, br. 8, Hrvatsko društvo pisaca, Zagreb, 2003.
- Jonsson Christer, Tagil Sven, Tornqvist Gunnar: Organizing European Space, Sage Publications, London - Thousand Oaks - New Delhi, 2002.
- Kagan Robert, Of Paradise and Power, America and Europe in the New World Order, Vintage Books A Division of Random House, Inc. New York, 2004.
- Kupchan A. Charles, Kraj Zapada, u Europski glasnik, godište VIII, br. 8, Hrvatsko društvo pisaca, Zagreb, 2003.
- Kupchan A. Charles, The End of the American Era: U.S. Foreign Policy and the Geopolitics of the Twenty – First Century, Vintage Books, A division of Random House, Inc. New York, 2002.
- Lakičević Dragan, Arhipelag Balkan, Institut za evropske studije, Beograd, 2002.

- Lubbe Hermann, Veliki i mali svijet, Regionalizam kao evropski pokret, u Milardović Anđelko, Regionalizam kao europski izazov, Pan Liber, Osijek, 1995.
- Maalouf Amin, Ubilački identiteti, Paideia, Beograd, 2003.
- Mazower Mark, Balkan, Srednja Evropa, Zagreb, 2003.
- Mazower Mark, Mračni kontinent, Evropsko dvadeseto stoljeće, Prometej, Zagreb, 2004.
- Meyer Edward, William Nash, Balkans 2010, The Council on Foreign Relations, Washington, 2002.
- Milardović Anđelko, Zapadni Balkan, Pan Liber, Osijek – Zagreb – Split, 2000.
- Morin Edgar, Kako misliti Evropu, Svjetlost, Sarajevo, 1989.
- Nooteboom Cees, Kako biti Evropljanin? Fraktura, Zagreb, 2005.
- Norris A. David, Balkanski mit, Geopoetika, Beograd, 2002.
- Paul, TV, Ikenberry G. John, Hall A. John, The Nation – State in Question, New Jersey, Princeton University Press, 2003.
- Sachs Wolfgang, Rečnik razvoja, Vodič kroz znanje kao moć, Svetovi, Novi Sad, 2001.
- Sadiković Ćazim, Država ili strah od sutrašnjice, Oslobođenje Public, Sarajevo, 1992.
- Sikorski Radek, Život sa megasilom: Ideje o Evropi i transatlantskim odnosima, u New Europe Review, elektronski magazin Glasa Amerike, 2004. Dostupno na <http://www.neweuropereview.com>.
- Steger B. Manfred, Globalizacija, Šahinpašić, Sarajevo, 2005.
- Stojanović Trajan, Balkanski svetovi, Equilibrium, Beograd, 1997.
- Todorović Dragan, Kultura u procesima razvoja, regionalizacije i evrointegracije Balkana, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu, Institut za sociologiju
- Toft Duffy Monica, The Geography of Ethnic Violence, Princeton University Press, New Jersey, 2003.
- Wittgenstein Ludwig, Tractatus Logico – Philosophicus, IP Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1987.
- Zanini Piero, Značenja granice, Clio, Beograd, 2002.
- Zanoni Luka, Srbija na klackalici, u Limes plus, Geopolitički časopis, Clio, br. 1, Beograd, 2004.